

שאל אביו ויגדלך

קטעי זכרונות מסמרקנד
מאת אבי החתן ר' יצחק מישולבין שי'

תשורה

משמחת נישואין

של
ר' מיכאל גרשון
וחנה מושקא שיחיו
מישולבין

יום א' פ' ויקהל-פקודי, י"ז אדר ה'תשע"ה

תשורה משמחת נישואין - י"ז אדר ה'תשע"ה

ב"ה

טו"ב אדר ה'תשע"ה

אנו מודים לה' על כל הטוב אשר גמלנו, ובחסדו הגדול זיכנו בנישואי צאצאינו, החתן התמים הרב **מיכאל גרשון** שיחי' עב"ג הכלה המהוללה מרת **חנה מושקא** תחי' בת הרב **חיים ברוך** שי' **אלבסקי**.

התודה והברכה מובעת בזה לבני המשפחה, ידידנו ומכירנו שיחיו, שבאו - מקרוב ומרחוק - להשתתף בשמחתנו, ולברך את צאצאינו שיחיו בברכת מזל טוב מזל טוב, טוב, וחיים מאושרים.

.

בהכרה לבבית ובהוקרה, ולזכרון טוב, הנני בזה להגיש לפני כל הנוטלים חלק בשמחתנו שביבים מזכרונותי שרשמתי מעיר מולדתי סמרקנד, עד שמן המיצר קראתי ויענני, יצאתי בשנת תשכ"ט, לבוא אל המרחב העצמי להסתופף בצילא דכ"ק אד"ש מה"מ. למען ידעו דור אחרון איך היל' חיי החסידים בימים ההם, האפלים בגשמיות ועשירים ברוח החסידות.

יה"ר שזנכה בקרוב ממש לצאת מכל הגליות לאור הגדול של הגאולה, ולמיסמך גאולה, מאכתי עבדי דאחשורש לגאולה האמיתית והשלמה.

.

הא-ל הטוב, הוא יברך את המשתתפים בשמחתנו, ואנשי ביתם יחיו, בתוך כלל אהב"י, בבברות מאליפות מנפש עד בשר.

בשם המשפחות

יצחק ב"ר אליעזר מישולבין

גלות סמרקנד

זכתה העיר סמרקנד להיות אכסניא לגלות ליובאָוויטש בזמן מלחמת עולם השני (תש"א-תש"ה), כשרוב מנין רוב בנין חסידי חב"ד, מאלו שניצולו ונמלטו בזמן השואה, גלו לאוזבקיסטן והתיישבו בסמרקנד.

אם כי בגשמיות סבלו מכמה צרות ומגפות ורעבון ר"ל, אבל מבחינה רוחנית דוקא מן המיצר הזה, גדלו תלמידים וחסידיים רבים ושגשגו בתורה ועבודה, כ"כ עד שנשאר רושם חזק גם לאחר שפנה זיווה והדרה משם, כשבתש"ו רוב אנ"ש יצאו בה"עשאלונים", שיירות שהוסעו ברכבות משא דרך למברג.

הורי ע"ה ושלשת אחי הגיעו בתחילת המלחמה לסמרקנד מהעיר וויטבסק. אחר זמן קצר, הגיעו לבית הורי החסידיים ר' אבא פליסקין ור' מיכאל טייטלבוים לרשום את אחי המבוגרים ללמוד בתומכי תמימים המקומי. אחי קבלו את חינוכם מגדולי החסידיים ששהו אז בסמרקד, הן בלימוד, כמו מהרב הגאון ר' אברהם אלי' פלאטקין, והן בדרכי החסידות, כמו ר' ניסן נמנוב, ועוד הרבה חסידיים.

הגם שנולדתי בסוף ימי האור דאז, אבל במידה גדולה, אורם השפיע גם על הזמן שלאח"ז. בנוסף לכך, נשארו בסמרקנד מתי מספר חסידיים ואנשי מעשה שפעלו במסירת נפש להמשיך את שרשרת הזהב דליובאָוויטש.

אנסה לתאר קצת זכרונות אודות החסידיים שנשארו, ומהחיים החסידיים ששרדו אז, מאחר זמן כלות המלחמה עד שיצאנו משם בתשכ"ט, למען ידעו דור אחרון.

תומכי תמימים בסמרקנד

אחר יציאת לבוב (למברג) התחילה תקופה חדשה. אלו שלא הצליחו במסע ה"עשאלונים" לחצות את הגבול, חזרו לסמרקנד, ביניהם האחים שלי, דוד ואלי'הו, וכן ר' משה ניסלביץ. אחי התעכבו בדרך במוסקבה, שם נחלה אחי אלי'. הם גרו בדירת קיץ בפרוורי מוסקבה, בחורף קשה, ולא ה' אפילו חימום, ונצטנו, ומאז לא היה בריא כל ימי חייו.

היתה לי דודה שגרה במוסקבה, אחות של אבא, מומע סאָניא קראו אותה. היא היתה רופאה לילדים והיא גם עזרה הרבה לאח שלי, עד שקם על רגליו וחזר לסמרקנד.

אז התארגנו קצת ללמוד ע"פ הסדר של תו"ת. הבחורים הראשונים היו שני אחי הגדולים, דוד ואלי', וחיים מרינובסקי (הגם שהוא ה' קצת יותר מבוגר מהם), ובצלאל גורביץ (נכדו של הרב החסיד ר' ירחמיאל חדש מזקני אנ"ש בסמרקנד), וגם ר' מרדכי גורדצקי, המשמש כראש הוועד בנחלת הר חב"ד, ועוד כמה בחורים

תשורה משמחת נישואין – י"ז אדר ה'תשע"ה

שאינני זוכר. אני חושב שגם ר' בערל זלצמן אח"כ הצטרף להם, (הגם שהי' יותר צעיר). למדו אז אצל הרב החסיד ר' אלי' פֶּאָרְטִישֶׁער - לעווין ע"ה¹.

התקופה לא נמשכה זמן רב, משום שבהתחלת שנת החמישים התחילו הרדיפות אחר החסידים, וגם לאסור כמה מחסידים מתושבי המקום, ופחד גדול התחיל לשרור אז. כמובן גם הלימודים בסדרי הישיבה נפסקו.

בתקופה ההיא, הרב שמעל' מרינובסקי² עם שני בניו הגרו לטשקנט, והרב ר' אלי'הו פֶּאָרְטִישֶׁער נהיה הרב הלא רשמי של קהילתנו (אם אפשר לקרוא את זה 'קהילה' אנני יודע, כי כל הפעולות הקשורות ביהדות וחסידות הי' סודי מאד ולא מאורגן, כי היתה סכנה של ממש).

אל תטעה שנפסק לגמרי פעילות והנהגות של חיי היום יום של חסידים. כמובן שלא התפללו במנין כל יום, כי ללכת לביהכ"נ הי' מסוכן, ובפרט לצעירים, אבל התפללו ולמדו בבית בלי רעש. מתי מספר תלמידים למדו אצל מלמד, לא היו הרבה תלמידים שלמדו, אחד בעיר ושנים במשפחה, במלוא מובן המילה.

בשבתות היו עושים מנין סודי, וגם לפעמים התוועדו. האמת, שלא כל שבת עשו מנין, חשבו שלא כדאי לסכן את המקום בשביל תפילה בצבור, בגלל ששם לומדים תשב"ד, וזה יותר חשוב.

בית משפחת מישולבין

ביתנו שכן בחלקה הישן של העיר, שקראו "די אַלט שטאָט". הוא היה, בלשון המעטה, מאד לא משוכלל, אפילו לפי התנאים דאז. הדירה היתה בת שני חדרים, אחד די גדול ששימש חדר אוכל, סלון, וחדר שינה להורי, ועוד חדר קטן ששמש חדר שינה לסבתא והילדים.

בחדר הגדול היו מתפללים ולומדים, ובשבתות היו עושים שם מנין והתועדיות, כי לביהכ"נ היו מפחדים ללכת. חשמל לא הי' בבית, ובחורף היו מעמידים תנור בית החורף של פח שהתחמם בגחלים. גם גחלים הי' קשה מאד להשיג. לבד זה, בימי הגשמים הי' נוזל הרבה מים מהגג.

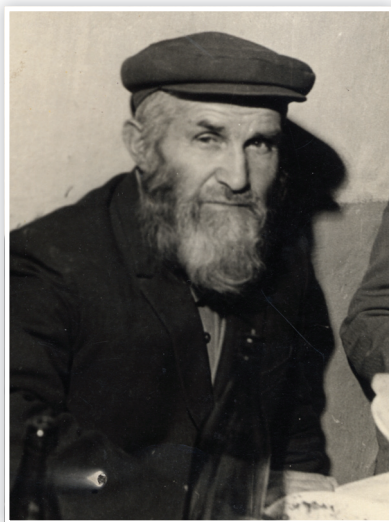
הי' חצר לפני הבית הגדול, בלי שום אילנות ובלי צל, ובקיץ הי' שם חם מאד.

1) למד בליובאוויטש בשנות הסמ"כין. התקבל לישיבת תומכי תמימים בזכות אחיו המבוגר, הרה"ח ר' שמואל לייב לעווין, כך סיפר לי.

2) הוא הי' רב בסמרקנד, ואח"כ נסע לטשקנט. מחסידי טשערנאביל, לפני המלחמה הי' רב בקרעמנטשוו, הי' חתנו של ר' משה'לה שהי' רב בקרעמנטשוו - ראה באריכות בספר על אבותינו ועל יחוסם, בעריכת בנו ר' חיים מארייאונובסקי מכפ"ח.

הבית של משפחת מישולבין ששימש במשך לשש עשרה שנה כחדר לימוד מחתרתי. בימי הקיץ למדו במרתף.

הרה"ח ר' אליעזר מישולבין

החלונות של הבית היו מכוסים בוילונות אחר הצהרים, שלא יתחמם מאד מחום ותוקף זריחת השמש. היו שופכים מים על רצפת הלבנים שהיתה שם, לקרר קצת את החדר. את המים היו מביאים בדליים ממרחק של כמה בלאקים.

בקיץ היו ישנים בחצר, כי בבית ה' חם מאד. אחר יום קייצי ארוך, הכתלים היו מתחממים והחום נשאר בבית. לא רק שלא ה' מזגן למקרר, אפילו מאוורר לא ה' כי גם חשמל לא ה' לנו.

ממול הדירה שלנו באותו חצר, ה' עוד דירה באותו גודל, שם גר יהודי בשם ר' פייוויש גאנקין מזלאבין³ (הוא ה' חשוך בנים ר"ל, ועיקר דירתו ה' בחדר הקטן). הבית גם שימש כ"חדר" לתשב"ר, משום שלא היו שם דיירים חוץ משתי המשפחות שלנו, ולא היו שכנים זרים, ולכן הפחד היתה פחות.

3) אודותו ראה לקמן בפרק "טבילה במקווה".

'ציור' חסידי

שמו של המלמד ה' החסיד ר' בן ציון מרוז, תמים שלמד בליובאוויטש. היו מתקבצים כמה ילדים (בערך ארבע, חמש או אפילו שש) מאנ"ש שנשארו והוא לימד אותם חומש והתחלת גמרא.

זכורני גודל שמחתי כשהצטרפתי להיות מהתלמידים שלו. מתחלה לימדני "עברי", ואח"כ התחלת חומש. אני לא זוכר הרבה ממנו אבל סיפרו שהי' מחנך פיקח ובר פועל.

לאחר זמן החדר הופסק, הזמנים נשתנו לצד היפך הטוב. היו רק מלמדים יחידים שהסכימו ללמד ביחידות לכל ילד בנפרד.

לבית ספר העממי הנקרא "שקאלא" לא הלכתי, וההשתמטות מה"שקאלא" הי' כרוך עם הרבה הרפתקאות ויסורים ופחדים. ובפרט אצל המבוגרים. עפ"י החוק כל ילד שהגיע לגיל שבע מוכרח היה ללכת לבי"ס. מזמן לזמן היו באים לבדוק מי ומי הגרים בבית בכלל (הי' רשום בספר שנקרא "דאמאואיא קניגא" - ספר הדיירים), ובפרט לברר אם יש ילדים בגיל בית ספר כדי לרשום אותם. כל פעם היו צריכים למצוא תירוך אחר למה לא הולכים לבית ספר.

פחדו גם מהשכנים שלא ירגישו שמשתמטים מלכת לבי"ס וימסרו לשלטונות. הייתי יוצא מהבית בזמן הליכה ל"שקאלא" עם ה"פארטפעל" כאשר הילדים. לאן ללכת לא הי' כ"כ בנקל. בבית למדתי עם אבי מורי ע"ה ואחי המבוגרים ר' דוד שיחי ור' אליהו ע"ה.

לאחרי זה, התחלתי ללמוד אצל ר' חיים אברהם דוכמאן ע"ה מהומיל". הייתי בגיל שבע לערך. למדתי אצלו בביתו בהחבא, משך שעה, ושאר כל היום הייתי בבית. למדתי חומש עם פרש"י, אבל זה הי' לזמן קצר, כי הוכרח לברוח מסמרקנד בגלל הפחד ששורר. כי נאסרו הרבה חסידים מעדת הבוכרים והוגלו לסיביר, והחסידים שנשארו נחבאו.

ר' חיים אברהם נסע אז לסיביר (הי' לו שם בת), ומלמד אחר היה בא לביתי. שמו ר' אברהם יוסף ענטין ע"ה, הוא הי' תלמיד ה"חפץ חיים" בראדין ואח"כ הי' גם מזכירו. הוא הי' יהודי יר"ש ולמדן עם זקן מלא, למד אתי חומש ורש"י, התחלת גמרא, וגם טעמי הקריאה וקצת דקדוק לשון הקודש. הייתי לומד אתו שעה ליום.

כשהייתי בן י"ב לערך התחלתי ללמוד אצל הרב דקהילתנו, הרה"ח הרה"ת הגאון ר' אליהו (פארטישער) לעווין. היינו לומדים אצלו שעתיים כל יום. למדתי אצלו

4) הוא הי' נכדו של החסיד ר' מרדכי יואל דוכמן, מתלמידי ר' אייזיק הומילר. אחי המבוגרים קבלו ממנו הרבה סיפורים מדוייקים איש מפי איש עד רבינו הזקן.

כותב השורות עם אחיו ר' מיכאל

בחברותא עם ר' שלום דובער גארעליק, שהי' מבוגר ממני ב'-ג' שנים. אח"כ למדתי אצלו עם חברי וידידי ר' משה לרנר.

אחר תקופת סטאַלין ימ"ש, כשהוקל קצת המצב, התחילו אחי מיכאל וגם מרדכי גאָלדשמיד, ועוד איזה בחורים, ללמוד לפי סדרי הישיבה של תומכי תמימים.

אבל ישיבה של ממש התחיל אחר שר' משה ניסילעביץ ואחי ר' אלי' ועוד התדברו עם ר' בערל זלצמן שי' לקבוע שכמה אינגלעך ילמדו כל היום בביתו, ויספיקו להם אוכל ולינה שלא יצטרכו לצאת מהבית.

אז באו שלשה אינגלעך מטשקנט, ר' נפתלי עסטולין, ר' שמואל חיים פרענקל ור' ישעי' גרצמן, ואני ג"כ הצטרפתי אליהם ולמדנו שם כל היום, כסדר הישיבה הנהוג. אחי מיכאל הי' מוסר להם שיעור. לאחר זמן הצטרפו עוד כמה חבר'ה, האחים יהושע ושלמה רסקין, האחים מאיר והירשל אוקניב, ב"צ רובינסאָן, שמשון כהנא ועוד חבר'ה.

אני למדתי בחברותא עם שמשון חסידות ולמדתי אח"כ בחברותא עם ב"צ רובינסאָן נגלה, אח"כ למדתי בבא בתרא עם ר' יוסף וואַלאָוויק. אני וב"צ נסענו כל יום לחז"ק (ר' חיים זלמן קוזלינר) לשמוע ממנו שיעור, למדנו אז גמרא כתובות.

אחר תקופת לימוד אצל ר' בערל זלצמן, היו כמה נידודים, כמו תקופה במפעל של ר' הלל זלצמן, שלמדנו שם ולנו שם. זה הי' מחוץ לעיר קצת ולא הי' בולט כ"כ. עד שהשתקענו בביתו של ר' יעקב נוטיק שי' (כדלקמן).

ביתו של ר' בערל זלצמן

בביתו של ר' בערל זלצמן הי' חצר גדולה לפי ערך, וגפנים על דליות. גם בריכה הי' בחצר, שבו טבלנו מהאביב עד הסתיו, (עד ועד בכלל), אף שהי' כבר "גוט קאַלט". בחצר הי' דירה עראית, שקורין ברוסית "וורעמיאַנקע", שם הכינו קצת את המקום שיהי' ראוי לפי ערך לדירת אדם, ושם למדו בקביעות כל היום. הבחורים שהיו מחוץ לעיר לנו שם.

כותב השורות, ר' יצחק מיטולבין (משמאל) עם ידידו ר' הלל זלצמן, באמצע אחייניהם בן ציון מיטולבין

רק לפעמים היו יוצאים באמצע הלילה לרחוב, לטיול קצת ולשאוף קצת אויר, כי הישיבה בה "וורעמיאנקע" היתה דירה קטנה עם גג נמוך, ולא היה הרבה אויר. אפילו בחצר לא הסתובבו הרבה, שלא ישמעו אצל השכנים שיש פה בחורים בלתי ליגלים. עצם המצאם שם ה' סכנה גדולה ומסירת נפש למשפחת זלצמן, והם עשו זה בשמחה ובהתמסרות.

אח"כ, בשכנות אליו, היגר יהודי שהצטרף לאנ"ש, ר' אשר מקובצקי שמו, סמוך לבית וחצר של זלצמן. ביתו של זלצמן ה' בפינה, דהיינו שהשכן ה' רק מצד אחד. וכשנכנס ר' אשר בשכנות, הוקל קצת הזהירות של הבחורים. הגם שגם מיהודים, אפילו חרדים, הסתירו שיש פה ילדים שלומדים במחתרת, ובפרט ילדים מעיר אחרת, שהם היו יותר סודיים ויותר מסוכנים.

אבל במשך הזמן, כשגם בנו של ר' אשר, אהרן שי', הצטרף גם ללימודים בישיבה, נתפשר הקרח והסודיות שנודע להם שיש פה ישיבה בשכנות, וגם בביתם ה' לפעמים מתקבצים להתפלל, ללמוד ולהתוועד.

אביו של ר' אשר הנ"ל ה' "עולמ'שר רב" בחרקוב, וה' נוסע להרבי ריי"ן נ"ע לרסטוב לקבל תמיכה. הרבי היה עוזר להרבה רבנים ברחבי רוסיה⁵. כנראה שהעזר של הרבי פעל לא רק בגשמיות כ"א גם ברוחניות, כך שנכדיו נהיו חב"דניקים, וגם ר' אשר עצמו, הגם שה' מתפלל כמדומה בנוסח אשכנז, אבל ה' מצטרף לעדת החסידים בסמרקנד בתפילות ולימודים, (ה' יהודי ת"ח שלמד בצעירותו) וגם בהתוועדיות.

בדרך כלל היו עושים מניינים בשבת בסירוגין, דהיינו שהיו מחליפין את המקומות שלא יורגש להשכנים הגוים או אפי' היהודים שלא מאנ"ש, שיש פה בית תפלה וכיו"ב.

5) כמסופר דברי הימים ההם של הרבי בתולדות חב"ד ברוסיה הסובייטית ועוד.

ביתו של ר' יעקב נוטיק

בביתו של ר' יעקב נוטיק נקבע הישיבה זמן די ארוך, וגם התפללו שם בשבת. בחצר הלא גדולה שהי' לו, היתה ג"כ דירה עראית, "וורעמיאנקע", שני חדרים קטנים, אחד קטן מאד, ואחד קצת יותר גדול ממנו.

החבר'ה שלנו הפעילו איזה פעמון, כך שכשנפתח הדלת של החצר ומישהו בא לבקר, שלא מה"אייגענע", וכ"ש מהמשטרה וה"סקאלא" וכל מיני מרעין בישון, הי' מצלצל ומזהיר להבחורים להסתתר או להמלט ולברוח מהצד השני של החצר. הי' שם גדר פרוץ שדרכו אפשר לרדת למטה לרחוב אחר, כי הבית הי' על הגובה.

אח"כ התקינו הבחורים בור בהחדר שלמדו, והסתירו אותו עם נסרים ושטיח, כך שעל כל צרה שלא תבוא הי' מוכן מקום להסתתר. על הבור הזה עבדו הבחורים בעצמם בלילי שישי שלא באמצע הלימודים. המתעסקים בבניית הבור הי' בעיקר ר' הירשל אקוניב ור' ב"צ גאלדשמיד. הגם שלא השתמשו הרבה בבור הזה, אבל עצם המצאו שם עורר כבר זהירות יתירה.

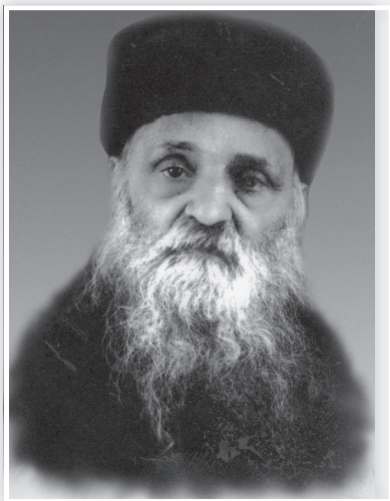
קרה כמה פעמים שברחו דרך הפרצה הנ"ל לרחוב צדדי, כשנודע שמבקרים חשודים הגיעו ליד דלת החצר.

בחדר הקטן של ה"וורעמיאנקע" הי' איזה מתקן לבישול - לא מטבח במובנים של היום - בו היו מבשלים הבחורים בעצמם. הרבה פעמים, להבחורים לא הי' תפריט גדול של אוכל. לחם הי' די מספיק וגם בשר השיגו, והיינו מבשלים את הבשר. לא זוכר אם היו גם ירקות. הרבה פעמים פשוט אכלו מרק פשוט עם בשר ולחם - דבר שהבחורים פה בארצות הרוחה היום לא מבינים - וכלל לא התרעמו והיינו שמחים.

מורי ורבי ר' אלי'הו פארטישער

אם כי ר' אלי' הי' תלמיד חכם ולמדן גדול וידע הרבה חסידות, הי' ענוותן כהליל. מספרים שהרבי רש"ב אמר עליו על אף שהוא עניו ושתקן, כשיצטרך לדבר ולהיות תקיף ולגלות דעתו בעניני דת, ידבר בתוקף. וכן הי' בפועל. פעם באו אליו עם איזה שאלה בעניני אישות והנידון לא רצה לקבל את הפסק, גער בו ובקול רעש, שלא לפי טבעו.

חברי ר' יוסף וואלאוויק סיפר, כשבא אל ר' אלי' פארטישער שבת בבוקר לעשות מנין בביתו ולפני התפילה הקריא ר' יוסף לפניו מאמר, אמר ר' אלי' בדרך צחות, אל תחשוב שהמשל המובא בהמאמר מ"משפיע ומקבל", חל גם עלינו, ש"אתה הוא המשפיע, ואנוכי, השומע מפי הקורא, הוא המקבל"...

רה"ח ר' אליהו פאריטשער

ר' אלי' הוסיף וסיפר אז מהמשפיע בליובאוויטש, החסיד ר' שמואל גרונם אסתרמן, שלסוף ימיו כהו עיניו - אומרים שזה ה' בגלל שבציעורו למד חסידות לאור הלבנה כי לא ה' לו כסף לקנות נרות - ובחור הקריא לפניו את הכתב, אז אמר גריינים⁶ 'הבחור הקורא שלא זהו דוגמא להמשל ד"רב ותלמיד"'.
 הרבה פעמים ראיתי איך שר' אלי' מתייגע לקרוא אותיות הכתב של המשך רס"ו (שה' אצלו בכתב יד ר' שמואל דער שרייבער וה' לומד בזה הרבה), הגם שהכתב ה' ברור אבל האותיות היו קטנות. אך כמדומני שהרבה יותר קרא בעל פה כי ה' בעל זכרון נפלא וידע הרבה חסידות בעל פה.

הוא ה' "חוזר" בליובאוויטש בהשנים ס"ו-ס"ט. המנהג ה' אצל הרבי הרש"ב שבשבת בבוקר היו נכנסים הבחורים החוזרים לחזור לפני הרבי את המאמר שאמר בליל שבת ק', והמאמרים היו ארוכים, לפעמים ב' שעות ויותר.

[פעם סיפר ר' מענדל פוטערפאָס ששאלו אצל הרבי "למה יש צורך ב'חזרה', הרי בין כך הרבי ה' מוציא את המאמר אחר השבת בכתב?" והשיב "מען זאָגט דאָך מיט חיות"....]

כן כשלמדתי אצל ר' אלי' 'יורה דעה' ה' שומע בעל פה וקורא הלשון למפרע, עוד טרם שהקראתי לפניו, ולא אגזים שידע גם לשונות מהפרי מגדים.

בכלל ה' לומד רוב היום נגלה, ה' מתקשה לקרוא וה' מתקרב ליד החלון היכן שהשמש זרח יותר.

אני יכול לקרואו רבי מובהק, כי למדתי הרבה ממנו, רוב חכמתי, הן בנגלה והן בחסידות. סגנונו של הלימוד ה' בדרך "אור ישר" (כלשון החסידות), בלי פלפולים, רק ישר ולענין.

6) התמימים שלמדו בליובאוויטש קראו אותו "גריינים" סתם, בלי שום שם של תואר כבוד כנ"ל בפנים.

ריקוד זקני החסידים מהדור הקודם בסמרקנד. מימין הרה"ח ר' ירחמיאל חדש, ולידו הרה"ח ר' אליהו לעווין, ור' חיים גליכובשקי. שורה שניה מימין: ליובקע שיף, מאיר הירש גאנצבורג, (?).

חסידים

בעיר הישנה היה בית הכנסת לעדת הבוכרים, בתוכו היה כמו חדר שני ששימש כביהכ"נ לאשכנזים, חסידים. היו קוראים אותו "חזק'ס מנין" כי חכם חזקי קייקוב יסד את המנין. בדרך כלל הי' להם הוראה מהממשלה - ממשלת זדים, לא להניח ילדים להיכנס לביהכ"נ, אך בהיותי ילד, כשגרנו בעיר הישנה (שזה היה עד לגיל בר מצוה), לפעמים הייתי מתגנב לביהכ"נ אולי לא ירגישו השמשים של הביהכ"נ.

זכור לי ה'צירורים' שהיו אז בביהכ"נ. ראשית מורי ורבי הרב ר' אליהו לעווין ע"ה, השו"ב הרב ר' ברוך דוכמאן ע"ה, והחסיד הישיש ר' ירחמיאל חדש ע"ה. חסידים קראו אותם בלי כינוי של כבוד, רק "אלי' פארטישער", "ברוך דער שוחט" ו"ירחמיאל דער אַלטער".

[זכרוני שהרבי ביאר פעם בהתוועדות הטעם למה אצל חסידים לא היו תוארים של כבוד אפי' לרבנים, כמו את החסיד הידוע בעל שם הרד"צ חן - שכמדומה שהרבי מוהריי"צ מתבטא עליו בתואר צדיק, קראו סתם "דוד הירשל טשערניגובר". הרבי

תשורה משמחת נישואין – י"ז אדר ה'תשע"ה

הסביר שזה מפני שאצל חסידים היו תמיד בתודעתם כאילו הם עומדים בנוכחות רבם, ובמילא לא הי' שייך שיקראו מישהו אחר בתואר "רב" או "רבי"⁷.

שלשה הנ"ל היו מפארים את המזרח. היו עוד חסידים במזרח שאחדים מהם אני זוכר, כמו ר' יצחק גאָלדשמיד ע"ה, ר' אשר שליף (הי' גבאי ביהכ"נ וכנראה שהוא לא הי' מחסידי חב"ד), ר' בערל איטקין, ר' בערל עלקין, ועוד חסידים.

היו בסמרקנד שני אחים זקנים, מהעיר של הרבי, יעקאָטערינסלאָוו (אח"כ שינו שם העיר לדנעפרופטורובסק): החסידים ר' מענדל ור' שמואל נודל. ר' מענדל נודל עוד הכיר את הרבי מהר"ש.

אני זוכר שהוא הי' "אָ טיפער זקן", דהיינו באמצע שנות השמונים לחייו, שבזמנים ההם זה הי' זקן מופלג. הוא הי' מספר סיפורים מחסידים שהכיר מהדורות שקדמו, כמו ר' גרשון בער פּאַהאַרער ועוד. סיפר איך שרג"ב הי' כמו להב אש, ר' מענדל הי' אומר באידיש במבטא מיוחד "אָ פּלאַם פּייער", ותיבת פּלאַם הי' אומר עם פ"ה דגושה.

אחיו, ר' שמואל, הי' גם חזן בימים נוראים. הוא היה מכין את עצמו לחזנות של ימים נוראים (כדרך המסופר על חזן אחד בספר הזכרונות פון פריערדיגן רבי'ן) והי' עוטף צעיף שקורין "שאַליק" על צוארו עוד מתחילת אלול... מסתמא זה הי' נוסף על ההכנה רוחנית המתחילה בחודש הרחמים ובפרט בימי הסליחות.

השמש של הביהכ"נ של האשכנזים הי' חסיד יהודי זקן שהי' נגר במקצועו, "בערל דער סטאַלער" (שם המשפחה שלו איני זוכר). הוא הי' שומר על תקנת אדמו"ר מהוריי"צ באמירת יום תהלים אחר התפילה, והי' מסיים כל קאָפיטל בנעימות כזאת שאני זוכר עד היום.

בשבת בין מנחה למערב, בזמן "רעוא דכל רעוין", היו החסידים ר' ירחמיאל חדש ומורי הרב ר' אלי לעווין, חוזרים מאמר חסידות בעל פה בתורנות. היו עורכים שמה סעודה שלישית עם קיכלעך והערינג, איני זוכר אם הם אכלו סעודה שלישית או לא. הייתי אז ילד קטן ולא זוכר גם איזה מאמרים חזרו, אבל אח"כ כשגדלתי אמרו לי שחזרו מאמרים מהמשך תרס"ו. לפני זה היו מנגנים הניגון שמקובל לנגן לפני אמירת דא"ח. כן ניגנו עוד ניגונים חסידיים לפני ולאחרי המאמר.

שמחת תורה

שוב אני מזכיר שזה היה לא בתמידות ובקביעות שאהי' בביהכ"נ. רוב המנינים

7) ראה שיחת ש"פ ויצא י"א כסליו ה'תשמ"ג, וליל ה' דחג הסוכות ה'תשמ"ט.

האחים לבית מישולבין. למעלה - מימין לשמאל: אלי, דוד. למטה - מימין לשמאל: מיכאל ויצחק

של אנ"ש היו עורכים בבתי פרטיים, משום שהצעירים פחדו ללכת לבית הכנסת משום "עינא בישא".

אבל בשמחת תורה - שכנאה אז אין פגע רע, כהלשון שמובא בתורת שלום "שמחת תורה שאַט נישט" דיינו שלא יאונה כל און - הותרה הרצועה והוסרו כל הפחדים והזהירות. בערב היינו מתקבצים בביהכ"נ הגדול של יהודי בוקאַראַ, אחר שגמרו ההקפות שלהם, והינו עורכים שם הקפות ומתוועדים כל הלילה.

לפני ההקפות היו מתקבצים בביתו של הרב שמעי' מרינובסקי. אחרי ההתוועדות היו עושים כמין "רכבת", של אנשים וטף, וצועדים לבית הכנסת לערוך הקפות, עם "פאַראַד", ברוב פאר והדר וניגונים. זכור לי שהי' חבר'ה שאפי' היו עושים "קוליע" באמצע הרחוב בדרך להקפות.

גם החסיד ר' בערקע חן הצטרף להקפות בביהכ"נ. זה היה חידוש גדול משום שבדרך כלל הי' במחבואה אצלנו בבית, ב"ביידים". הוא הי' "מבוקש" אחרי שברח מהשלטונות בגלל "חטא הידוע" בבריחת למברג, והיו מחפשים אותו בכל רחבי המדינה ההיא. קראו אותו בשינוי שם "ר' חיים", ורק אנשים ספורים מאנ"ש הי' יודעים מי הוא, דהיינו משפחתנו, ולאחר זמן, גילו את הסוד גם למשפחת ר' אברהם זלצמן. ר' בערקע היה מחליף את מקומו להיחבא בבית שלהם לזמן מועט, אח"כ היה חוזר עוה"פ לבינתנו, וחוזר חלילה. הנה למרות כל זאת, בשמחת תורה הי' בא לביהכ"נ והסתתר שלא יכירו אותו, אבל החסיד ר' בערל איטקין הכיר אותו ואמר אל תגיד שאתה חיים, אני יודע שאתה בערקע חן.

מאסרם של חסידים

בתחילת שנות החמישים למספרם, היו זמנים קשים מאד בכל מרחבי רוסיה וכן גם בעירנו סמרקנד, בזמן שהרוזן סטאלין ימ"ש, הנהיג גזירות קשות, והיו מפחדים אפילו מהצל. אז התחילו לאסור כמה חסידים מאנ"ש, בעיקר מעדת הבוכרים. אפרט את שמותיהם הידועים לי: החסיד החכם הרב חזקיה קייקוב, הרב ר' אברהם חיים לודייעוו, הרב ר' זבולון לביוב, הר' מרדכי פינחסוב, הרב ר' מנחם ניזוב, ואטשילדי ניזוב (אחיו של ר' דז'ורא ניזוב), הרב ר' עמנואל פריוב, והרב ר' יוסף מאלאיייעוו (קראו אותו "מלו יוסף", היינו תַּכְּם יוסף - הוא הי' השוחט בסמרקנד אחר שר' ברוך דוכמאן נסע לארץ ישראל ואנ"ש היו אוכלים משחיתתו), ועוד חסידים מעדת הבוכרים שאת שמותיהם אינני זוכר.

לפי עדותו של ר' שמחה גורדצקי, ר' דז'ורא הנ"ל הי' חסיד גדול והפליא מאוד בשבחו. בביתו קלט הרבה מהחסידים שבאו אז בזמן המלחה, וגם משפחתנו בתחלת בואנו לסמרקנד התארחו בביתו. כן הכניס לביתו החסיד ר' נטע פאהאָרער. ר' נטע נחלה במחלה מידבקת-טיפוס ר"ל, והחסיד דז'ורא נדבק ממנו ונפטר ג"כ בתקופה הקשה ההיא. אבל משפחתו נשאר קשורים לליבאוויטש עד היום הזה, גם יש לו נכדים ונינים הולכים בדרך חב"ד.

ה"מחתרת" החסידי

הרחוב הראשי בשכונה נקרא חודז'מסקאָיי, על שם של הנהר. רוחב הרחוב הי' כ"כ צר שכשנפגשו שני רכבים, הי' בלתי אפשרי לשתייהם לעבור, וכל התנועה הי' נעצרה, עד שאחת המכוניות, (או לפעמים העגלה עם החמור - שזה הי' עיקר ה'טרנספורטיישן' בשנים ההם), חזרה למקום רחב יותר כדי שיוכלו לעבור שניהם. קרה גם שמכונית אחת נעצרה בגלל איזה תקלה באמצע הרחוב, וכל הרחוב הי' מתמלא עם רכבים. עם כל זה, חודז'מסקאָיי הי' נחשב לרחוב גדול, ביחס לרחוב שגרנו - דינאוסקאָיי, שבו אפ"י רכב אחד לא הי' יכול לעבור, וכ"ש משאית, רק עגלה עם חמור, הנקרא בלשון המקום "ארבע", הי' בקושי עוברת.

כמסופר, ביתנו הי' משמש מקלט לכמה מאנ"ש, שנמלטו מצפרני השלטונות, ולדוגמא ר' דובער חן (כנ"ל), ר' יעקב נוטיק ע"ה, וכן אחותו שרה שתח"ל יוניק (אחר שנאסרה בפרשת למברג, ונשתחררה ובאה לסמרקנד), וכן ר' יוסף גרינבערג ע"ה שקראו אותו "יוסף בעסאָראַבער", ועוד חסידים שאינני זוכר את שמם בדיוק.

פעם קרה שמישהו מהאזוביעקן - דהיינו הגויים המקומיים, פגע ביהודי בוכאָרי, ור' יעקב נוטיק - שהי' חבוי אצלנו בבית ולא יצא בדרך כלל לרחוב - ראה את זה

מהחלון, ותיכף קפץ לחוץ להציל אותו ולתת להגוי מנה ראוי לו. הוא לא התחשב כלל במצבו, שהוא מסתתר ואסור הי' לו להתראות בחוץ.

וכן ר' משה ניסילעוויץ ע"ה (בסמרקנד קראו אותו "משה (או משה'קה) קרומענצ'וגער") - המייסד של ארגון 'חמה', - הי' מתחבא בביתנו. הגם שביתנו הי' לא רחוק מביתנו, כי גם שם הי' לא רשמי באופן כשר מצד ניירות ופספורט וצבא וכיו"ב.

זוכר הנני, שר' משה הי' מתפלל בביתנו באריכות (ביחידות כמובן), והי' לו זקן צהוב, ארוך וגדול, (להרבה מאנ"ש הצעירים בגילו לא הי' זקן). ה"אוטשאַסקאַווער", דהיינו השוטר הממונה על האיזור ההוא, היה בא מפעם לפעם לבדוק או לבלש. בדרך כלל אמי ע"ה היתה משחדת אותם עם כסף.

פעם בא השוטר ונכנסו לבית, אמי לא היתה אז בבית, וגם אבא שלי לא הי', כי רוב הזמן היה בנסיעות חוץ לעיר לעסק פרנסתו, רק אני ור' משה. הוא תפס אותנו "על חם", איך שבן אדם צעיר, עם זקן ארוך עומד באמצע היום ומתפלל ולא נמצא בעבודה - שזה הי' לא רק פסול, אלא "טרף" עם על הפירושים שמשמע מזה. והוא, ר' משה עמד מולו, והתחיל לצחוק ולנענע בראשו. כשהשוטר ראה את הציור המוזר, חשב שהוא מסתמא משוגע, ועזב את הבית, והי' פלא.

כתבי וספרי קודש

כל התקופה לאחרי שאסרו החסידים הבוכרים, ובזמן עלילת הרופאים, היה שורר פחד גדול על כל חסידי חב"ד, וכל מה ששייך לחב"ד, ואפי' ספרי חסידות הנדפסים היו פוחדים להחזיק בבית, ובפרט כתבי יד.

בימים ההם הי' הרבה ביכלעך חסידות כתבי יד נמצאים אצל אנ"ש, ומאילו היו לומדים חסידות. זכרוני שמרוב המורא, הטמינו הרבה ביכלעך חסידות, כתבי יד, בכלי גדול של חרס בבור שחפרו בחצרנו.

אחר מות סטאַלין ימ"ש, כשהמצב הוקל קצת, חפרו והוציאו את הכתבים הטמונים, והיו הרבה עלים שבלו הגליונות שלהם, בהיותם בקרקע האדמה זמן רב.

ההמשכים הידועים של הרבי רש"ב, כמו רנ"ט, ס"ו וע"ב, היו נמצאים אצלנו בכתב יד, ואחדים מהם בכתב הנק' "קופיר". גם מאמרים של הרבי ריי"צ היו בכתב ובקופיר. הרבה כתבי חסידות הי' פרי עטו של הסופר ר' שמואל דער שרייבר, שהי' לו כתב יפה וברור⁸.

8) כמובא אודותיו ברשימת כ"ק הריי"ץ הנדפס בסוף ספר התניא הוצאת קה"ת.

ר' דוד מישולבין

הי' לנו בבית ביכל חסידות בכתב ידו של ר' שמואל שאַגאַלאָוויטש (הוא למד בליובאוויטש והי' דודו או בן דודו של ר' מענדל פוטערפּאָס) הביכל כלל מאמרים של הרבי רש"ב מתחלת נשיאותו, כמו המשך ר' ברכיה תרמ"ג, ת"ר נר חנוכה מ"ג, ועוד מאמרים של שנות הנוני"ן והסמכ"ן.

עקב מצב החמור הנ"ל - כשגנזו את כל כתבי היד של דא"ח, וגם אפילו ספרים הנדפסים פחדו להחזיק בבית-בילדותי לא הי' לי סידור להתפלל, רק מצאו בביהכ"נ איזה סידור נוסח אשכנז, וסימנו לי איך להתפלל בו לפי נוסח אר"י שלנו, מה להגיד ומה לדלג. עד אשר אבי, שהי' נוסע הרבה לעיירות בוכאַראַ ועוד, הביא פעם

סידור בית יעקב עפ"י נוסח אריז"ל עם תרגום (לאידיש). אני זוכר את השמחה שהי' לי אז, איך ששוב לא אצטרך לחפש ולדלג מזמור שיר חנוכת וברוך שאמר, בכדי למצוא את הודו לה' קראו בשמו, ואח"כ לחזור אחורה להגיד מזמור שיר חנוכת וברוך שאמר.

אצל הסבתא שלי הי' 'קרבן מנחה' סידור עם תרגום ע"ט ע"פ נוסח אריז"ל, והי' ישן מאד עם הרבה "צוריסענען, אויסגעדאוונטע בלעטער". גם חומשים לא הי' בהרחבה, היו לנו חומשים גדולים, לא כל החמש ספרים, הוצאת רעדהיים או משהו אחר, כמדומה שנדפס בוויין. אני חושב שחסרו שם הרבה מפרשים שנמצאים במקראות גדולות הנפוצים עכשיו, למשל, שפתי חכמים על רש"י לא הי', והפירוש של אור החיים הקדוש וכלי יקר לא הי' שם, רק רש"י ורמב"ן, בעל הטורים, וגם איזה פירוש על תרגום יונתן בן עוזיאל. וגם מנחת שי, אף שלא הבנתי אז בזה כלום.

אני זוכר שכשאחי דוד שיחי' הביא מטשקנט סט מלא של חומשים - כל החומשים באותה כריכה ובמצב די טוב, הגם שהיו דפים צהובים - הי' זה מתנה מאד יקרה לבית, זה הי' דבר חידוש. גם בחומשים אלו לא היו כל המפרשים, רק רש"י וכל השפתי חכמים, גם את העברי טייטש היה רק על החומש, אבל לא על

ר' מיכאל גרשון וחנה מושקא שיחיו מישולבין

רש"י. עד שבסוף השגנו (אני חושב שזה הגיע מריגה) חומשים בית יהודה, עם רש"י מתורגם לאידיש.

אצל הרב שמעי' מרינובסקי הי' ספרי' גדולה, וכשרח לטשקנט - כי פחד שלא יאסרו אותו כנ"ל גם כן, אחר שאסרו כמה מהחכמים הבוכרים⁹ - השאיר בסמרקנד הרבה ספרים.

הספרים של הרב שמעי' מרינובסקי היו על הביידים (עלי' קטנה) - בהדירה שבו היה גר אח"כ ר' מיכל גאָלדשמיד על רח' קיטאַבאסקיאַ, שלפני זה גר שמה גיסו, ר' ישראל פעוונזנער לפני שהיגר לריגה. הרב שמעי' עצמו הי' גר על רחוב אחר, הנקראת שיראַבאַדסקיאַ. איך הספרים הגיעו לשם אינני יודע, או שגנו אותם בביתו של ישראל פעוונזנער לפני הבריחה, או איזה סיבה אחרת.

גם בביהכ"נ היו ג"כ הרבה ספרים שאנשים החביאו שם, משום שפחדו להחזיקם בביתם. זכורני שגם בעליות, ב"ווייבר שטיבל" שבביהכ"כ, היו הרבה גמרות ישנים ועוד ספרים. כן אצל הרב החכם מעדת הספרדים ר' חזקי' קייקוב, הי' עלי' של הרבה מאד ספרים.

לילי שיטי

בדרך כלל, בליל שיטי היינו לומדים או מתוועדים כל הלילה. היו בחורים שהאריכו בקריאת שמע שעל המיטה, נוסף ע"ז שהתפללו באריכות ובעבודה. בעיקר הצטיין התמים ר' שמשון כהנא בתפילתו בעבודה, ע"ד שהי' בלויבאוויטש, הוא הי' מתפלל שעות ארוכות בהתבוננות קודם התפלה ובאמצע התפלה. היו עוד בחורים שהתפללו באריכות, בעיקר בשבת.

הי' עוד התעסקות בליל שיטי, היינו כותבים ומעתיקים מאמרים של הרבי ושיחות שלא הי' בנמצא בהרבה אקזמפלארים והיו מעתיקים אותם בכתב. כן העתקנו את 'לוח היום יום'. אפילו המורה שיעור לתניא לא היה, כי ספרי תניא היו רק מהישנים וגם זה לא הרבה. הי' אפי' תניא שנדפסו לפני הוצאת תר"ס בעמודים אחרים וסידור אחר.

טבילה במקוה

כפי הנזכר לעיל, בביתנו בסמרקנד בעיר הישנה, הי' גר בשכינות אלינו, דלת מול דלת, איש יר"ש וטיפוס מיוחד, קראו אותו פייוויש או ר' פייוויש, (שם משפחתו הי'

9) אולי היו עוד סיבות שעבר לטשקנט כי היתה עיר גדולה ושם נהי' לרב האשכנזים.

תשורה משמחת נישואין – י"ז אדר ה'תשע"ה

האִנְקִינָן או ברוסית - גאַנקין). מקודם היו קוראים אותו "פּייוויש דער פעטשניק" שפירושו עושה תנורים, כי ה' עושה תנורים של פח לחמם את הבית.

ר' פּייוויש ה' אומן יד גדול והכל ה' יכול לתקן ולייצר ולבנות. מוצאו ה' מעיר זלאָבין, וה' מחסידית קאפוסט - כמדומני. הגם שה' קפדן, ה' אוהב להשתעשע עם הילדים כי לעצמו לא ה' ילדים ל"ע. הוא ה' גר עם אשתו חס' ע"ה. הם היו האחראים על המקוה המחתרתית, וה' להם מס"נ ע"ז, כי הרבה רדיפות ופחדים היו בימים ההם.

את המקוה ה' מחמם פעמיים בשבוע, ביום שני וחמישי. כמובן שבשבת בבוקר לא ה' המקוה כ"כ חם, כמו פה באמריקא, ואם לא ה' קר לגמרי היינו שמחים.

אבל בקיץ לא היה בעיה, כי היינו הולכים לטבול בנהר הנק' חודז'ום, לא רחוק מהשכונה, כחמש דקות. הנהר היה זורם מההרים, עם מים עכורים בצבע צהוב של חול, אבל היו קרים וטריים, לא כמו מי המקוה שלא היו כל כך טריים. רוחב הנהר היה מקסימום 8-10 מטר במקום הרחב, והעומק הגיע עד לחצי הגוף.

אחר זמן בנו גם מקוה בביתו של ר' יעקב נוטיק, דהיינו שה' שם איזה אורווה או מחסן, ועשו שמה מקוה. אבל אני לא ראיתי כי זה נגמר כבר אחרי שנסעתי משם.

בשבת היינו הולכים למקוה בדרך כלל לביתו של ר' צבי הירש לרנו. המקוה היתה אמה על אמה ברום שלש, כפי הלכה, אבל לא יותר מזה, וה' מספיק לאדם אחד בצמצום. היתה בפנים של חדר אמבטי' קטן, והבור של מי גשמים ה' בחוץ. לא ה' מים חמים במקוה. זה ה' נדיר מאד שיה' המקוה חם, אולי בערב שבת היו מכניסים מדוד מים חמין.

לפעמים טבלו בחצר כשקרה שהמקוה שבפנים ה' 'בור ריק אין בו מים', (אבל נחשים ועקרבים היו בצורת כל מיני סוכני ק.ג.ב...) על אף שבחורף הבור היתה גם מכוסה בשכבת קרח, הדבר לא עיכב אותנו מלטבול. היינו מסירים את הבגדים בפנים (בחדר האמבטי') והתעטפו על הגוף רק במעיל חורף, יצאו לחוץ, הסירו את המעיל, טבלנו בזריזות רק ג' פעמים, וקפצו משם כמי שהכישו עקרב.

לפעמים הייתי הולך מרחק רב בשבת בבוקר לטבול בביתו של ר' דוד ניוזוב, שהיה גר באיזור אחר. ר' דוד בעצמו למד בזמן המלחמה בתומכי תמימים בסמרקנד, ודיבר גם באידיש. היו קוראים אותו דוד דז'ורא'ס ע"ש אביו (שסיפרתי עליו לעיל). היום ר' דוד גר בבורו פארק, יהודי בן שמונים. בניו של ר' דוד דז'ורא'ס תמימים, ונכדיו גרים בקראון הייטס ובשליחות. הבן הגדול שלו, ר' שלמה חי, רב בבורו פארק ועוסק הרבה בקירוב יהודי בוכארא. גם בהיותו בסמרקנד אחרי שרוב אנ"ש יצאו משם, הוא התעסק הרבה בתשב"ר וכי"ב.

התוועדות חסידיית במחתרת. מסביב לשולחן מוסבים שורה ראשונה משמאל לימין: הרה"ח ר' פייביש הנקין, ר' מנדל גורליק, ר' ישראל נחמן זיידמן, באמצע הרה"ח ר' ירחמיאל חדש, ר' ליובקע שיף, ר' אליהו פאריטשער, ר' מ"מ ברגמן, ר' חיים גליכובסקי. שורה שנייה: ר' שמואל חיים פרנקל, ר' אהרן מקובצקי, ר' חיים אלעזר גורליק, ר' משה לרנר, ר' יענקל לרנר, ר' ליובצ'קע חן, ר' מרדכי (מוצקין) גורליק, ר' יוסף שיף. שורה שלישית: ר' בערקע שיף, ר' בניץ חן.

ההתוועדות של שבת קודש

בכלל, בשבת היו נזהרים שלא לאכול פת פלטר. היתה תקופה, שלא הי' אפשרות לקנות קמח בחנות או בשוק, כי לא היה שום דבר, אפי' "סוכר" הי' יקר המציאות, וכדי לקנות לחם שחור הי' צריכים לעמוד בתור שעות ארוכות.

אבל מה יהיה עם אפיית חלות לשבת? אז הלכתי למקום אפיית הלחם והשגתי אצלם בצק, ע"י שוחד כמובן, כי הי' להם אסור למכור את זה, וערכנו ואפינו מזה חלות לשבת.

בתור ממונה לעריכת הקידוש, הייתי מביא כמה בקבוקי משקה, ולחם-משנה לשבת, הייתי קונה לפני השבת אצל יהודי בוכאָראַג ככרות, שעליו הייתי ממונה. "ליפּיאָשקעס" בלע"ז (עוגות, אבל לא משוך, בערך כמו הבייגל של היום אבל יותר גדולים). הייתי קונה אצל הבוכרים שאפו זה בבית בתנור שלהם. לא מכולם היו קונים את זה, כ"א כשידעו כשרותם בדיוק, שיש לסמוך עליהם בזה.

בשבתות היינו עושים קידוש בהבתים פרטיים, בהם התקבצו אנ"ש מתי מספר להתפלל במנין. היה גם משקה, הערינג וצנון, זה הי' כל הפאַרבייסן. בקיץ היו קונים גם עגבניות ומלפפונים, ולפעמים אפילו אבטיח. היו מתוועדים עד צאת

תשורה משמחת נישואין - י"ז אדר ה'תשע"ה

כותב השורות עם ידידו ר' בן ציון גולדשמיד

השבת, משום שהיו נזהרים שלא לצאת ולבוא במשך היום שלא ירגישו השכנים.

אחר התפלה היינו עושים קידוש עם משקה ופֶאַרבייסן. הקידוש שסיפרתי עליו מקודם,

כמובן שהי' כמה תקופות בממד הזהירות והפחדים, וגם הי' תלוי באופי של הבעה"ב, אצל מי שהיו מתאספים, כי לפעמים הי' בעה"ב פחות רגיש, או יותר אמיץ, בלי להתפעל מהם.

ועלי הוטל המלאכה להכין

את המנין וההתועדות. הייתי צריך לדבר על ליבו של המארח עד שיסכים לתת דירתו להתועדות, משום שהי' פוחד, הגם שהי' מ"אייגענע חסידישע יונגע-לייט". לא שאני ח"ו מלמד חובה עליהם כהוא זה, אלא שהיו זהירים ביותר.

בביתו של ר' צבי לרנר היו הרבה פעמים עושים מניינים בשבתות והתועדיות, כי הוא הי' חם ולבבי לחסידים, וביתו היתה פתוח לרוחה, אף שלא הי' בית גדול לפי המובנים של עכשיו.

פעם בחג השבועות התקבצו מנין מאנ"ש אצל ר' מיכל גאָלדשמיד, ומשקה לא הי', אז התועדו על יין, יין ישן שעשינו בעצמנו. כמה מאנ"ש, כמו משפחת זלצמן, גאָלדשמיד וגם משפחתנו, היו עושים יין בעצמם, כי בחנות לא היה יין כשר, אבל ענבים היו הרבה בשוק בעונת הקיץ ובזול לפי ערך.

ה"פֶאַרבייסן" הי' "באָטשווינא" מ"בוריקעס" וקרויט (כרוב). התועדו על היין גאָנץ גוט, אבל למחר הי' כאב ראש גדול מהיין.

זוכרני איך שהחסיד ר' חיים זלמן קוזלינר התועד בביתו וכטוב לב המלך בין בקש מר' מיכל גאָלדשמיד: דערלאַנג נאָך "באָטשווינא" זאָלן חסידים האָבן וואָס צו פֶאַרבייסן.

לפעמים בקיץ הייתי קונה גם אבטיח גדול. אז זה הי' כבר לוקוסוס, ור' יעקב נוטיק

ר' מיכאל גרשון וחנה מושקא שיחיו מישולבין

שיחי, כשהי' לוקח לפארבייסן קצת אבטיח שקורין "קאָווענע", הי' טובל את זה במלח, מסתמא בכדי שלא למלאות תאוה ממתיקות האבטיח.

מהבחורים שלמדו אז בסמרקנד הי' אברהם פרסמן, שהיה ג"כ מטשקנט והי' מתארח בעיקר אצל דודו, ר' מיכל גאָלדשמיד. הוא הי' מצטיין בקולו ובחזנות, ולפעמים הי' דודו מכבד אותו ב"שטיקלאַך", כי דודו ידע פרק בחזנות.

בכל שבת בבוקר הי' הבחור אברמ'ל, והוא נער בן י"ב או י"ג שנה, הולך מעיר החדשה לעיר הישנה למקוה. בתחלה לא הי' מקוה לאנ"ש שהגרו לעיר החדשה, וללכת למקוה משך שעה בערך הי' מנת חלקם של כמה מאנ"ש והבחורים.

גם כמה מאנ"ש היו באים לעיר החדשה (נייער שטאָט) להתפלל במנין חסידי במחתרת בשבתות, כמו ר' בערקע חן. הוא הי' הולך בשבת עטוף בטלית ועל הטלית הסירטוק, ושולי הסירטוק הי' משים במכנסים שלא יובלט, ועליו הי' שם איזה מעיל קצר שקורין "פופייקאַ". גם בקיץ הי' עושה זה, והי' די כבד ביום חם סמרקנדי, אפילו בשביל אנשים צעירים, וכ"ש לר' בערקע חן שהי' איש חלש בגופו. הוא הי' מתאמץ יותר מדי, וכשהגיע ל'מנין' הי' צריך לנוח מהדרך קצת עד שיוכל להתפלל.

ר' מענדל פוטרפאָס

כשבא ר' מענדל פוטרפאָס לסמרקנד, בשלהי שנת תשכ"ב, הי' קורה ג"כ שר' מענדל הי' מגיע לעיר החדשה להתפלל במנין עם הבחורים ואברכים שלא הלכו לביהכ"נ מפני המורא. הוא הי' הולך בדרך כלל לביהכ"נ של ימות החול, ורק בשבת כשעשינו מנין הי' בא, והי' מתפלל באריכות אחר המנין. אח"כ היינו מתוועדים עד הערב.

פעם שאלתי את ר' מענדל, הלא התאמץ כל כך לבוא לעיר החדשה בכדי להתוועד עם הבחורים, א"כ למה שלא יתפלל עם המנין? הוא ענה לי, "מה רצית שאהי כמו 'בעל עגלה' שאפילו בשבת לא להתפלל באריכות, מספיק שבימי החול אני מתפלל עם מנין".

ר' מענדל הי' מתוועד בסגנונו והי' לפעמים מתלוצץ ממי שריח של ישות הי' נודף ממנו, או איזה מידה אחרת שלא מצא חן בעיניו. אבל התוכחה היו מקבלים באהבה ובפנימיות, כי היתה מתוך אהבת ישראל אמיתית שהרגשנו את זה, כי ר' מענדל הי' באמת "איבערגעגבן" לטובת זולתו.

פעם אחת אמר ר' מענדל לבחור אחד שנדמה לו שיש לו קצת ישות, כשתתפלל ותתבונן בתיבות "הגאווה והגדולה לחי עולמים" אז לא יהי' לך גאווה.

הרה"ח ר' אלעזר מיישולבין עם בנו ר' אליהו מיישולבין

הסבתא

סבתא שלי, שרה ע"ה, היתה אופה חלות לשבת כל שבוע. זה ה' אצלה חובה ממש, שאפילו לעת זקנותה, כשהיתה חלשה ביותר, היתה מבקשת אותי, או מישהו אחר מהבית, או מהתלמידים שלמדו בביתנו, שיעזרו לה בהלישה של העיסה ועריכתם.

סבתא סיפרה שבצעירתה חלתה מאד, לאחר שהפילה הריונה והיתה מסוכנת. ה' זה אחר הולדת אמי ע"ה (אמא שלי בת' ע"ה היתה בת היחידה).

פעם חלמה הסבתא חלום בימי מחלתה שבא אליה זקן אחד, ואמר לה אל תפחדי, את תבריאי ותאריכי ימים, אבל שתהרי במצות חלה ולאפות חלות לכבוד שבת.

וככה נהגה כל ימי חייה. היא האריכה ימים עד אמצע שנת התשעים, עם דעה צלולה וזכרון מדהים. היתה יודעת כל התפילות בעל פה. כן היתה יודעת חשבון החגים וראשי חדשים לעתיד, ממנה ידעה מתי יהיה החג הבא ומתי ר"ח. בזמני בסמרקנד כמעט שלא היו לוחות-שנה.

הכנות המצות לחג הפסח

טחינת הקמח

פרשת הכנות לפסח זהו מסכת שלימה, ואתחיל מהכנת החטים. בשנים הראשונות לא הי' אפשרות לקצור חטים שיהי' שמורה משעת קצירה, והיו קונים חטים בשוק בזהירות מיוחדת כמובן, אח"כ היו בוררים אותם לאור הנר של קערָאָסין (ע"ד המסופר בגמרא "אשה היתה בוררת חטים לאור שמחת בית השואבה") כי לא הי' חשמל בביתנו אז.

אח"כ היו יוצאים לחוץ לעיר, שם היתה טחנת קמח שהי' פועלת על ידי מפל מים. ומכשירים את הטחנה.

ההכשר של בית הטחנה היה חוי' מיוחדת, כשהרבה מאנ"ש ובחורים וגם ילדים היו באים לשם לעזור בהכשר הרחיים.

הבעל הבית של הטחנה הי' גוי אוזביעק וקראו אותו "אוסמאן אַקאָ". היו משלמים לו שיסכים לכל ההידורים שלנו בליבון והגעלה וכיו"ב. הגם שכל המפעלים והשדות הכל שייך למדינה, מכל מקום היו משחדים אותם שיסכימו לכל זה, כי הי' בלתי חוקי לעשות טחינת חטים, ולעשות מהם קמח בשביל אנשים פרטיים.

בזמן מאוחר יותר התחילו להשיג גם שמורה משעת קצירה וגם רחיים של יד, ר' הלל זלצמן הי' האומן בזה. הי' כמה שלבים בהתפתחות הטחינה, שמתחילה הביאו מטשקנט רחיים של יד קטנים כפשוטו, שטחנו ביד, וכמובן שלא הי' אפשר לעשות הרבה קמח עם זה. אח"כ, ר' הלל שי' השיג אבני רחיים לא גדולים והניחו רכב על גבי הרחיים, וגם זה סיבבו עם ידיות שני אנשים ביחד, כדי שיהי' יותר קל.

אח"כ השיגו גם איזה מנוע, שהי' מיוחד בשביל אופנוע, לסבב את זה. עד שבלסוף הכינו מנוע חשמלי, ואז הי' כבר ישועה, שאפשר הי' להכין מצה שמורה רחיים של יד (הגם שהי' על ידי מנוע), ביד רחבה שיספיק לכולם.

קצירת החטים

קצירת החטים הי' בזכות החסיד ר' רפאל חודייטוב. הוא הי' מכיר את שפתם של ה"אוזבעקן" וידע איך לשאת ולתת אתם. כמה פעמים נסעתי אתו ביחד להשיג את החטים למצות, זה מרחק איזה שלושים קילומטר מסמרקנד.

כשהגענו לקולחוז שהי' מגדלים בו את החטים, היו האוזבעקים באמצע שתיית

הטיי של צהריים. כשראו את הזקן הלבן הארוך של ר' רפאל ע"ה, הי' מכבדים אותו והיו פורסים שלום בהרכנת הראש וכבוד גדול.

הם התדברו על התנאים והמקח, וכמובן שזה הי' לא מאושר ובלתי חוקי, עד שלבסוף הסכימו. אז נתיישבנו על הקומביין (מכונת קצירה) והתחילה הקצירה. הדבר הי' מופלא בעיני בפעם הראשונה שהחיטים זורמים בכמיות מהשדה תיכף אל השק, הקומביין הי' קוצר אותם וזורה ובורר הכל ביחד.

אנחנו הכנו והבאנו אתנו שקים חדשים לחטים, וככה מלאנו כמה שקים גדולים עם חטים, שמורה משעת קצירה. עכשיו הבעי' היתה איך להביא אותם חזרה לסמרקנד. הדבר הי' ג"כ לא כ"כ בנקל, עד שמשיגים משאית שתסכים להעביר את הסחורה ה"לא כשרה".

קרה, שבאמצע הדרך כשר' רפאל ישב בפנים, על יד הנהג, ואני שכבתי על השקיות למעלה על המשאית, פתאום הרגשתי "שפריצים" של טיפת מים. לא ראיתי שום גשם כי הי' חמה בתקופתה. התחלתי לצעוק לעבר ר' רפאל שיעצור. הנהג לא רצה כי חשש שהמשטרה תתפוס אותו. עד שדפקתי על הגג והוכרח לעצור. אז נודע לי שיש איזה מחסן של מים למעלה, והוא היה צריך את זה בגלל החום הגדול. מיכל המים הי' בחצי גלגל של גומי. הוכרחתי לנסוע בעמידה על המשאית, ולתפוס את הגלגל למעלה על שפתו כל הדרך, כדי שלא יזרקו עוד טיפות של מים על החטים. הנהג הי' מפחד כל הזמן, אבל בטוחים היינו בכחו של זקן.

כמובן המהדרים שלנו כבר לא רצו להשתמש מהשקים שהיו למעלה יותר, קרוב להשפריצים, לכן עשיתי סימנים, לידע איזה שקיות היו שמורות יותר מטיפת מים.

הקורא יסלח על שהקדמתי את המאוחר, לספר על הטחינה קודם הקצירה, ועכשיו נעבור לחלק האפ' של המצות שיהי' לסדר של פסח, ולמען "הסדר", תרתי משמע...

אפיית מצות מצוה

בדרך כלל, חפשנו מקום לאפיית המצות לא במאפיה שאופין מצות שקראו לזה בשם "פאדריאד", אלא דוקא אצל מישהו שמכירין אותו, ראשית שלא ילשין ועוד שיסכים לכל ההידורים שלנו וכדומה.

הי' בסמרקנד איש יהודי פשוט אבל ירא שמים שהי' מוכר דגים בשוק, וקראו אותו "בנימין דער פישער", הגם שמעולם לא צד דגים מהים וגם לא מהנהר, רק הי' קונה דגים מהדייגים ומכר אותם בשוק.

ילדי חסידים בטחנת הקמח: מימין לשמאל - במעגל: מיכאל מישולבין, ? , יעקב לרנר, בערל זלצמן, מוטל גאלדשמיד, יצחק מישולבין, בן-ציון גאלדשמיד, לייבל חן, משה לרנר ולזיק גורליק

אצלו הי' חצר גדול ודירה די גדולה ותנור שאופים בו, כהתנורים שבזמן הגמרא (ככה הי' אצל כולם רק תנורים אלו), דהיינו שאת המצות הי' מדבקים לקירות התנור והגחלים והאש למטה. בתנור הי' אפשר לשים רק שלש מצות.

מתחלה אפו את המצוה ה"בוכארקעס" עד שלמדנו את המקצוע, והבחורים שלנו החליפו אותם, כי לא הי' נראה בעינינו אופן אפייטם.

קודם עשו את זה הבחורים היותר מבוגרים, כמו אחי ר' מיכאל שי', ר' יעקב לרנר, ר' מרדכי גאלדשמיד ור' הלל זלצמן. אח"כ, כשגדלנו, התחילו הצעירים באפייט המצות, וגם אני ור' יוסף וואלאוויק עסקנו בזה.

ההקפדה והזהירות היתה ביותר מכל חשש דחשש של חימוץ. אחי ר' אליהו ע"ה הי' משגיח מאד על המקלות שקורין "קאטשלקעס", או כמו שקורין אותם פה "וואַלגעהאַלץ", שעורכים בהם את המצות. וכן את האגנות, שקורין "בעק'נס" באידיש, הי' בודק בתכלית הזהירות. הוא הי' מוצא פירור זעיר של עיסה שאף אחד לא ראה ולא הרגיש.

הרעדל שמנקבין בו את המצה הי' של ברזל, שהי' אפשר ללבן אותו. לאחר זמן ר' הלל זלצמן התקין איזה רעדל עם כמה גלגלים, כך שזמן הנקיבה יהיה מהר יותר וישהה פחות זמן.

ילדי חסידים בסמרקנד: משמאל לימין שורה העליונה: ר' יצחק מישולבין, ר' ש"ב גורליק, ר' בניצ' גאלדשמיד.
למטה: ר' בערל ווילנקין, ר' לוזיק ווילנקין, ר' מרדכי גורליק

מגולה לגאולה

בשנים האחרונות לפני שיצאנו משם, הוקל המצב, התמעטו הפחדים וניתוספו עוד משפחות מאנ"ש שהתיישבו בסמרקנד, והורם קרן החסידים.

אפרט את שמותם: משפחת ר' דוד אקינוב. (אחרי שבנו הבכור מאיר הגיע ללמוד בישיבה המחתרית בעצת אמי ע"ה, הצטרפו אליו כל המשפחה לסמרקנד, עד אז גרו בגלילת דאָנעצק שבאוקריינא, ללא שום סביבה חסידית), ר' שלום ווילענקין עם משפחתו הגיעו מטשערנוביל, ומשפחת בורושנסקי, מעיר פרונזה דאז (עכשיו נקרא בישקעק).

אחרי זה הגיע הרה"ת ר' יעקב נוטיק עם משפחתו מקוטאָיס, והרה"ח ר' חיים זלמן קוזלינר שלמדתי אצלו והחברותא שלי הי' אז ר' ב"צ רובינסאָן (שהכינוי שלו הי' "שעפיק").

גם הרבה מעדת הבוכרים התחילו להתקרב לחב"ד. ר' משה ניסילעוויץ ע"ה ואחי אליהו ע"ה ור' הלל זלצמן פעלו הרבה להשיב מלמדים ללמד לילדי הבוכרים תורה, ואחרי שנסעתי התרחב לימוד התשב"ר למאות תלמידים.

כשהתחילו לזוז משם דאגו מה יהי' אם הנשארים, ר' יעקב נוטיק הרגיע ואמר שעל

ר' אליעזר מישולבין ובניו, ר' דוד, ר' יצחק ור' אליהו ע"ה, והנכד ב"צ בן ר' דוד

כל תלמיד וחסיד שנוסע יתרבה במקומו כמה פעמים ככה. ב"ה נבואתו התקיימה והתרבו הרבה תלמידים וחסידים. הם יצאו משם עם הבירורים והניצוצות, כך שנשארה סמרקנד כמצולה שאין בה דגים וכמצודה שאין בה דגן.

למעלה: ר' יצחק מישולבין עם בנו החתן ר' מיכאל גרשון מקבלים דולר מהרבי
למטה: ר' יצחק מישולבין עם בנו החתן ר' מיכאל גרשון מקבלים כוס של ברכה מהרבי

